

3. Лазаренко К. П. Діагностика шкільної адаптації учнів першого класу спеціалізованого навчального закладу. Медичний форум : науково-періодичне видання. Львів, 2016. № 8. С. 77–79.
4. Молодцова Т. Д. Проявление дезадаптации подростков в условиях оздоровительных центров. Концепт. 2013. № 4. 67 с.
5. Шкільова Г. М. Система завдань як умова забезпечення успішності процесу адаптації молодшого школяра до вимог навчального процесу. Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка. Житомир, 2011. Вип. 58. С. 13–16.
6. Шпак М. М. Роль емоційного інтелекту в забезпеченні соціально-психологічної адаптації підлітків. Проблеми загальної та педагогічної психології. Київ : Гнозис, 2013. Т. XV. Част. 1. С. 353–361.

Козоріз І.

Науковий керівник – доц. Сімкар В. І.

ІГРОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ

Одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є створення передумов для виховання особистості, здатної творчо мислити, самостійно приймати рішення, гнучко реагувати на зміни в умовах перебудови суспільства. У зв'язку з цим відбувається модернізація національної системи освіти та вироблення новітніх концепцій виховання людини. Проте дослідження системи освіти та її впливу на особистість дали змогу виявити суперечність між необхідністю забезпечення широкого спектру засобів, які б сприяли творчому розвитку дитини, і відсутністю їх застосування на рівні окремої особистості. Частково розв'язати суперечність можна на основі використання адекватних методів терапевтичного впливу.

Розвитку творчих здібностей дитини завжди приділялася велика увага у психолого-педагогічній теорії і практиці. Зокрема, в працях Л. Виготського, В. Давидова, О. Матюшкіна, В. Моляко, Б. Теплова, С. Рубінштейна та інших охарактеризовано шляхи розвитку здібностей особистості, починаючи з дитинства. Істотний внесок у розробку положень розвитку творчості зробили А. Богуш, О. Кононко, В. Кузь, О. Проскура та ін. Проблеми ігротерапії частково розкриті у працях О. Вознесенської, Є. Гливи, М. Каратаєвої, Л. Лебедевої, К. Сельченко та ін. Проте використання методів ігротерапії з метою розвитку творчих здібностей дітей не розглядалося.

Мета статті полягає в характеристиці особливостей застосування ігротерапії у розвитку творчих здібностей дитини.

Актуальність дослідження проблеми творчого розвитку дітей зумовлена такими факторами: по-перше – потребою у зростанні творчих ресурсів в умовах глобалізації суспільства; по-друге – необхідністю активізації творчої активності у всіх сферах діяльності у зв'язку з прискоренням розвитку всіх сфер духовного і матеріального виробництва в суспільстві; по-третє – провідною роллю творчості як суб'єктивного й об'єктивного факторів розвитку особистості дитини. Розвиток творчих здібностей є однією з провідних характеристик активності дитини, при цьому ігротерапія є важливим засобом розвитку творчості.

Загалом ігротерапія – метод лікувально-терапевтичного впливу на дітей і дорослих, що страждають емоційними порушеннями, страхами, неврозами. Одним із перших гру як допоміжний метод в практиці дитячої психотерапії застосував З. Фройд у 1913 р. Основною метою було виявлення за допомогою ланцюгових асоціацій «справжнього джерела символічної гри» [1]. Терапевтичний вплив гри вперше розглянула М. Кляйн у 1932 р. Вона застосовувала гру як основний метод психотерапії в дитячому віці. Вигадуючи різні ігри для маленьких пацієнтів, вчена доводила шляхом інтерпретації до свідомості дитини її власні дії й конфлікти, що викликали хворобливий стан. Велике значення вона приділяла і спонтанній грі дитини, в якій проявлявся зворотній зв'язок між терапевтом та несвідомим маленького пацієнта. З боку терапевта проглядалася певна пасивність, оскільки дитина сама організовувала і проводила гру, могла навіть вільно змінювати правила, пропонувані терапевтом [8].

Проти пасивності психотерапевта у процесі ігротерапії виступила А. Фройд у 1946 р. Вона вважала, що терапевт щодо дітей повинен займати активну керівну позицію. Вчена

відмовилася від твердження, що в грі відбувається символізація витіснених конфліктів, допускаючи при цьому, що в ній можуть знаходити відображення реальні життєві відносини. У своїй психотерапевтичній практиці вчена використовувала мініатюрних ляльок, що являли собою зображення членів сім'ї. Вона наполягала на обов'язковому залученні до ігрової терапії батьків для корекції стилю виховання дитини [4, с. 15].

Можна відзначити такі основні цілі корекційного впливу в психоаналітичній ігротерапії: встановлення аналітичного зв'язку, емоційно позитивного контакту між дитиною і дорослим, що дає змогу ігротерапевту здійснювати функції інтерпретацій і трансляцій дитині символічного значення гри, брати участь в грі дитини й організувати актуалізацію значущих для дитини конфліктів; катарсис – форма емоційного реагування, що приводить до подолання негативних емоційних переживань і звільнення від них; гра надає можливості для катарсису, вільний вираз відчуттів та емоцій дитини і вербалізація відчуттів [7, с. 81-82].

Основне завдання ігротерапії полягає в створенні або відновленні значущих відносин між дитиною і дорослим з метою оптимізації особистісного зростання. Гра як діяльність, вільна від примушення, підпорядкування, страху і залежності від світу дорослих, є, на думку прихильників ігротерапії, єдиним місцем, де дитина дістає можливість вільного безперешкодного самовираження, дослідження і вивчення власних відчуттів і переживань. Гра дозволяє звільнитися від емоційної напруженості і фрустрацій, зумовлених антагонізмом реальних життєвих відносин між дитиною і дорослим [3]. Основними показаннями для проведення ігротерапії є порушення поведінки і наявність дисгармонійної «Я-концепції»; низький ступінь самосприйняття, сумніви і невпевненість в можливостях власного особистісного зростання; висока соціальна тривожність і ворожість щодо навколишнього світу; емоційна лабільність і нестійкість [1].

Сьогодні ігротерапія активно застосовується у психотерапевтичній практиці з дітьми різного віку. При цьому існують два підходи до застосування ігротерапії: недирективний та директивний [7, с. 93-94]. Мета директивної ігротерапії – сформулювати у дитини форми поведінки, які є соціально схвалюваними, навчити дитину бажаних навичок існування у соціумі шляхом ідентифікації з різними персонажами гри. Недирективна ігрова терапія дає можливість дитині проявити свої переживання і почуття, навіть приховані (агресію, страх, образ), самостійно вирішити внутрішні конфлікти, проблеми; через розрядку, яку дає гра, створити атмосферу, в якій дитини зможе прийняти відповідальність за свої вчинки. В ході сеансу ігротерапії, побудованого за недирективною моделлю, терапевт лише інтерпретує отримувані дані, так само, як і в процесі бесіди, звичної для терапевтичного сеансу. Проте директивна модель ігротерапії вважається більш ефективною, бо швидше дає бажаний результат.

Відомою є також ігрова терапія К. Роджерса, центрована на клієнті. Мета її – не змінювати й не переробляти дитини, не вчити її спеціальним поведінковим навичкам, а дати можливість бути самою собою. В основі ігрової терапії, центрованої на дитині, лежить уявлення про спонтанність психічного розвитку дитини, що володіє внутрішніми джерелами саморозвитку і потенційними можливостями самостійного вирішення проблем особистісного зростання. Ігровий терапевт кожному створює оптимальні умови для зростання і розвитку. Він повністю залучений в гру дитини, йому цікаво бути з нею, що б та не робила. Він концентрує увагу і професійну майстерність, чує, відчуває й розуміє будь-які емоційні стани дитини і відображає їх, тобто розкриває дитині зрозуміло й коротко ці емоційні стани. Разом з тим процес особистісної самореалізації, саморозвитку може бути обмежений унаслідок несприятливих умов або порушення взаємодії із значущими іншими, в першу чергу батьками і близькими дорослими [6, с. 42-43].

Цілі психокорекції у випадку ігротерапії, центрованої на дитині, можуть бути конкретизовані у вигляді наступних завдань: розширення репертуару форм самовираження; оптимізація комунікацій в системі відносин «дитина – дорослий»; підвищення рівня соціальної компетентності дитини у взаємодії з однолітками; розвиток здатності до емоційної саморегуляції і досягнення емоційної стійкості за рахунок усвідомлення (за допомогою дорослого) своїх емоцій, почуттів і переживань; оптимізація розвитку «Я-концепції»; підвищення ступеня самосприйняття і формування відчуття «Я» [5, с. 28-29].

У загальному сенсі мета ігротерапії, центрованої на дитині, узгоджується з внутрішнім прагненням дитини до самоактуалізації. Необхідна умова, яка часто випускається з виду,

полягає в тому, щоб «забезпечити позитивний досвід зростання у присутності дорослого, який її розуміє і підтримує, з тим, щоб дитина могла виявити в собі внутрішні сили. Разом з тим метою корекції не може бути пряма зміна особистості дитини, оскільки постановка такої мети означала б відкидання дитини такою, якою вона є, і суперечила б постулату «клієнт-центрованої терапії» – безумовного прийняття дитини» [1, с. 52]. Корекція, навпаки, має спрямовуватися на утвердження унікального «Я» дитини.

Відомим засобом ігротерапії є ігри на піску – одна з форм природної діяльності дитини. Принцип «терапії піском» запропонований К.Г. Юнгом, одним із засновників психоаналізу [3]. Багаторічні спостереження показали, що гра з піском позитивно впливає на емоційне самопочуття дітей і є засобом для розвитку творчості дитини. Основний принцип ігор на піску – створення стимулюючого середовища, в якому дитина відчуває себе комфортно і захищено і може проявити творчу активність. Для занять з дітьми підбирають завдання та ігри в казковій формі, при цьому повністю виключаючи негативну оцінку дій і результатів дитини і прагнуть максимально захочувати фантазію та творчий підхід. Ще один принцип – реальне «мешкання», програвання ситуацій разом з героями казкових сюжетів.

М. Панфілова [8] зробила висновок про те, що за допомогою гри можна навчити дітей правильно будувати діалог, впливати на психіку малюків, зменшувати агресію та гіперактивність. Автор пропонує зразкові плани ігрової терапії з дітьми і батьками, описує терапевтичні та розвиваючі ігри, знайомить з прийомами і методами взаємодії дорослих з гіперактивними, тривожними, агресивними дітьми. За допомогою ігротерапії М. Панфілової проводять заняття на розслаблення («Сніговик тане»), мову і вихід негативних емоцій («Лаятися овочами»). Наприклад, гра «Лаємося овочами, фруктами, ягодами». Гравці лають один одного з сердитим виразом обличчя і з сердитими інтонаціями: «Ти – капуста». У відповідь: «А ти – редиска» або «А ти – слива» і т. д. Гра зупиняється, якщо чути образливі слова або виникає фізична агресія. Потім учасники називають один одного квітами з відповідною інтонацією: «Ти – дзвіночок», «А ти – трояндочка». Ще одна гра «Сніговик тане» (з 3-х років). Вчитель і дитина перетворюються на сніговиків: встають, розводять руки в сторони, надувають щоки і протягом 10 с утримують задану позу. Дорослий говорить: «А зараз виглянуло сонечко, його жаркі промені торкнулися сніговика, і він почав танути». Гравці поступово розслабляються, опускають руки, сідають навпочіпки і лягають на підлогу.

Сьогодні однією з найважливіших складових ігротерапії є встановлення меж допустимого, оскільки дитина, яку абсолютно не обмежують, переживає почуття незахищеності і не може повною мірою довіряти дорослим. Це не означає, що потрібно встановлювати жорсткі рамки, які заважають розвитку. Обмежень повинно бути якомога менше, але настільки багато, наскільки це потрібно [2].

Ігротерапія може бути провідним засобом розвитку творчих здібностей молодшого школяра. Успішність ігрової коректувальної дії закладена в діалогічному спілкуванні дорослого і дитини через ухвалення, віддзеркалення та вербалізацію вільно виражених в грі почуттів. Спочатку в грі, а потім і в реальному житті для дитини стає доступним: визначення конкретних цілей своїх вчинків; вибір адекватних засобів досягнення цілей з багатьох варіантів; передбачення кінцевого результату своїх дій і вчинків; ухвалення відповідальності за свою поведінку і вчинки; відгук адекватними емоціями на відчуття і емоційні стани інших людей, на події та явища навколишньої дійсності.

Ігротерапія – метод терапевтичного впливу, в основі якого є уявлення про спонтанність психічного розвитку дитини, що володіє внутрішніми джерелами саморозвитку і потенційними можливостями для самостійного вирішення проблем особистісного зростання та творчого розвитку. Основне завдання ігротерапії це - створення або відновлення значущих відносин між дитиною і дорослим з метою оптимізації творчого розвитку. Гра як діяльність, вільна від примусу, підпорядкування, страху і залежності від світу дорослих, є місцем, де особистість дістає можливість вільного самовираження, дослідження і вивчення власних почуттів і переживань. Гра дозволяє звільнитися від емоційної напруги і фрустрацій, що зумовлені антагонізмом реальних життєвих відносин, і розвинути творчі здібності та якості дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арт-терапия / сост. и общая редакция А. И. Копытин. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.

2. Барко В. Як визначити творчі здібності дитини? / Барко В., Тютюнников А. – К.: Новий світ, 2001. – 126 с.
3. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / А.П. Бурова. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 256 с.
4. Вознесенська О. Особливості ігрової терапії як методу / О. Вознесенська // Психолог. – 2005. – № 39. – С. 15–23.
5. Глива Є. Вступ до психотерапії : навчальний посібник / Є. Глива. – Острог–Київ: Острозька академія; Кондор, 2004. – 296 с.
6. Каратаєва М. Розвиток творчої особистості дитини / М. Каратаєва. – Кам'янець–Подільський: Медобори–2006, 2008. – 352 с.
7. Лебедева Л. Д. Практика арт–терапії: підходи, діагностика, система занять / Л.Д. Лебедева. – СПб.: Речь, 2003. – 256 с.
8. Методы эффективной психокоррекции : хрестоматия / сост. К.В. Сельченко. – Мн.: Харвест, 1999. – 644 с.

Андрейко Л.

Науковий керівник – доц. Шпак М. М.

ДОСЛІДЖЕННЯ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДИТИНИ ТА СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Сім'я є основним осередком виховання дітей, середовищем первинної соціалізації, джерелом матеріальної та емоційної підтримки. Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, що істотно впливають на розвиток особистості дитини. Стилі сімейного виховання відіграють важливу роль в емоційному розвитку дитини [6]. При цьому забарвленість емоційних контактів дитини з батьками впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою й оточенням. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження типів батьківського ставлення до дитини та стилів сімейного виховання.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні типів батьківського ставлення до дитини та стилів сімейного виховання.

У роботах вітчизняних (Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, М. І. Лісіна, О. М. Леонтьєв, Р. В. Овчарова та ін.) та зарубіжних (А. Адлер, А. Я. Варга, Е. Х. Еріксон, В. В. Столін, К. Хорні та ін.) дослідників розкрито роль сім'ї в процесі соціалізації дитини, залежність формування її особистості від стилів сімейного виховання, особливостей батьківсько-дитячих стосунків.

Першу модель батьківського ставлення запропонували Е. Шефер і Р. Белл, визначивши її як динамічну двофакторну модель в основі якої лежить дві характеристики: «любов – ненависть» і «автономія – контроль» [1]. Перша характеристика є емоційною, а друга – поведінковою.

Поняття «тип батьківського ставлення» відображає певну модель, зразок, втілення особливостей сприйняття дитини, її оцінки й особливостей взаємодії [1, с. 71]. Тип батьківського ставлення визначає стиль виховання дитини. Під стилем сімейного виховання слід розуміти характерне ставлення батьків до дитини, які застосовують певні методи і засоби педагогічного впливу на дитину, що полягають у своєрідній манері словесного вираження та взаємодії [1, с. 71].

Д. Баумрінд [2, с. 437] для аналізу стилів сімейного виховання використала два критерії: ступінь емоційної близькості, теплоти батьків до дитини (любов, прийняття або емоційне відторгнення, холодність) і ступінь контролю за її поведінкою (високий – з найбільшою кількістю обмежень, заборон; низький – з мінімальними заборонами). Відповідно до різних співвідношень ступеня контролю К. Левін виокремив авторитарний, демократичний і ліберальний стиль виховання [3].

Авторитарний стиль виховання характеризується надмірною строгістю і категоричністю, тенденцію до карально-навальницької дисципліни, контролем вчинків дітей, вимаганням від них покірливості, проявом нетерплячості до дитячих недоліків. Педагогічний досвід свідчить, що в дітей, стосовно яких батьки застосовують авторитарний стиль виховання, постійно присутнє відчуття страху та незахищеності.